

ZAMA

Antonio di Benedetto

Zama

Vertaald uit het Spaans door
Aline Glastra van Loon

Met een voorwoord door
Maarten Asscher

Lebowski Publishers, Amsterdam 2017

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel: *Zama*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Adriana Hidalgo editora s.a., 2016

© Luz di Benedetto, 2016

© Vertaling uit het Spaans: Aline Glastra van Loon, 2017

© Nederlandse uitgave: Lebowski Publishers, Amsterdam 2017

© Voorwoord: Maarten Asscher, 2017. Oorspronkelijk verschenen op
www.athenaeum.nl.

Omslagontwerp: Dog and Pony Amsterdam

Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 488 3757 1

ISBN 978 90 488 3758 8 (e-book)

NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Lebowski Publishers is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	7
<i>Anno 1790</i>	13
<i>Anno 1794</i>	145
<i>Anno 1799</i>	227
Verklarende woordenlijst	287

Voorwoord

Het leven als obstakel voor zelfbevrijding

Over Antonio di Benedetto hoorde ik voor het eerst in een pri-eeltje in de tuin van het Museo Nacional de Arte Decorativo in Buenos Aires. Achteraf beschouwd was de buitenissige setting van dat gesprek volkomen in lijn met de wereld van don Diego de Zama, de hoofdpersoon van Di Benedetto's belangrijkste roman, verschenen in 1956. In 2016 verscheen *Zama* eindelijk in het Engels, in een vertaling van Esther Allen, uitgegeven door NYRB Classics. Nog mooier is dat de roman meer dan zestig jaar na zijn eerste verschijning nu ook in een Nederlandse vertaling van Aline Glastra van Loon beschikbaar is.

Waarom duurt zoiets zo lang? Al bij leven van de auteur had het boek een prominente reputatie, die bijvoorbeeld tot uitdrukking kwam in enthousiaste complimenten van Jorge Luis Borges, de beroemdste Argentijnse schrijver van de twintigste eeuw. De in 1922 geboren Di Benedetto overleed in 1986 en ook alle jaren nadien lag het boek klaar voor vertaling. Verspreid verschenen er wel enkele vertalingen, maar het ziet ernaar uit dat de roman pas nu ineens internationaal gelijktijdig wordt (her)ontdekt, met als voorlopig hoogtepunt het uitgebreide en indrukwekkende artikel dat Nobelprijswinnaar J.M. Coetzee ter gelegenheid van de publicatie van de Amerikaanse editie in de *New York Review*

of *Books* van 19 januari 2017 aan de schrijver wijdde. Ironisch genoeg is ook het feit dat we zo lang naar een vertaling van deze roman hebben moeten uitzien volkomen in lijn met het hoofdmotief in het leven van don Diego de Zama: wachten.

Don Diego is het soort hoofdpersoon dat een hele roman vult, op de wijze waarop ook Don Quijote of Oblomov volledig samenvallen met de naar hen genoemde romans. De lezer van de roman *Zama* verneemt alles via de observaties, de herinneringen en de gedachtenspinsels van de gelijknamige hoofdpersoon. De roman is gesitueerd diep in de Argentijnse provincie in het laatste decennium van de achttiende eeuw. Don Diego de Zama is gestationeerd in Asunción, tegenwoordig de hoofdstad van Paraguay, op een onoverbrugbaar grote afstand van Buenos Aires, om nog maar te zwijgen van het Spaanse moederland dat zich voor don Diego bijna op een andere planeet bevindt.

Don Diego is een hooggeplaatste koloniale ambtenaar die tot zijn frustratie ver weggestopt is in het achterland van wat op zich al een uithoek van de wereld is. Hij wordt dan ook verteerd door twee alleszins invoelbare verlangens. Zijn eerste verlangen is om naar de hoofdstad overgeplaatst te worden, weg uit het achterlijke niemandsland van een oerwoudprovincie. Het tweede is dat hij hunkert naar een Europese vrouw. Niet zo'n zwetende, slecht geklede mulattin, maar een wufte, blanke vrouw, met zachte manieren. Zijn eigen echtgenote Marta woont met de kinderen in Mendoza, een afstand in plaats die ook een afstand in tijd is geworden. Dat wil zeggen: 'thuis' is voor don Diego synoniem geworden met 'vroeger'. Zijn gedachten gaan juist voortdurend uit naar de toekomst, naar zijn hoop, zijn verwachtingen. *Zama* is een roman waarin het leven zich in zijn meest pure essentie voordoet: een mens maakt in zijn hoofd allerlei plannen en

terwijl we wachten op de uitvoering daarvan verstrijkt de tijd en vermeerderen onze herinneringen.

De Argentijnse literatuur tapt in essentie uit twee vaten. Het ene is de koloniale, kosmopolitische immigratiecultuur, het andere de inheemse cultuur van de gauchos, na de indianen de oorspronkelijke, creoolse bewoners van de regio. Don Diego droomt van het eerste, maar zit hopeloos vast in het tweede. Daarin schuilt een parallel met de tweespalt in het schrijverschap van Antonio di Benedetto zelf, die zijn roman *Zama* enerzijds – bijvoorbeeld door uitvoerige historische en regionale research – diep wilde laten wortelen in de eigen Argentijnse geschiedenis, maar die anderzijds ook niets liever wilde dan dat zijn werk in de Spaanse en zelfs de Engelstalige literaire wereld voet aan de grond zou krijgen.

Wat er zij van die tegenstelling, tegen het einde van zijn leven kwam Di Benedetto heftig in aanraking met de politieke geschiedenis van zijn eigen land. Luttele uren na de militaire staatsgreep van generaal Videla in maart 1976 werd hij gevangengezet. De enige reden voor die gevangenisstraf kan zijn gelegen in Di Benedetto's werk als journalist, want in zijn tot dan toe verschenen literaire werk had hij zich eerder een verbeeldingsrijke schrijver in het fantastische genre betoond dan een politiek gemotiveerde auteur.

Dat die twee – politiek en verbeelding – ook samen kunnen gaan bewijzen zijn in de gevangenis geschreven verhalen. Het was Di Benedetto niet toegestaan in zijn cel literair werk te schrijven, maar hij mocht wel corresponderen. Die merkwaardige paradox zette hij naar zijn hand door in brieven naar huis over zogenaamde dromen te vertellen, die na zijn vrijlating een verhalenbundel opleverden onder de titel *Absurdos* (1978). Die vrijlating in september 1977 had hij in belangrijke mate te danken aan de hulp van collega-schrijvers als Heinrich Böll en Ernesto Sábato. Helaas

had Di Benedetto's lichamelijke en geestelijke gezondheid nogal te lijden gehad van zijn anderhalf jaar durende opsluiting, de martelingen die hij had ondergaan en de nep-executies waarmee hij was getreiterd.

Er wordt gezegd, onder anderen door de Amerikaanse vertaalster Esther Allen in het voorwoord bij haar vertaling van *Zama*, dat Antonio Di Benedetto na zijn uitvoerige voorbereidende research het manuscript van deze roman grotendeels tijdens een 18 dagen durende vakantie schreef. Daarna werkte hij nog een week lang in de ochtenduren aan het boek, alvorens zich aan zijn journalistieke werk van de dag voor de krant te zetten. Misschien dat die ongehoord vlugge ontstaansgeschiedenis heeft bijgedragen aan de lichte en soepele stijl van de roman, die de lezer moeiteloos naar de jaren 1790-1799 verplaatst, terwijl de existentiële en seksuele observaties en frustraties van don Diego tegelijkertijd op de lezer anno 2017 een volstrekt universele indruk maken.

In een van de laatste van de 50 korte hoofdstukken waaruit deze roman bestaat, peinst de hoofdpersoon bij zichzelf: 'De ene ruiter kan naast de andere in draf rijden, ja, dat kan, zonder dat de een de ander aankijkt.' De zelfbevrijding waar don Diego de Zama naar gezocht heeft is dan niet ver meer, al verloopt die heel anders dan hij het zich al die jaren had voorgesteld.

En de lezer?

Er zijn talloze romans waar schrijver en lezer als het ware naast elkaar in draf rijden, zonder elkaar ooit aan te kijken. Dat geldt niet voor *Zama*. Op de slotpagina's van deze roman voelt de lezer zich keihard in het gezicht gekeken.

Maarten Asscher, Amsterdam 2017

Voor de slachtoffers van het wachten

Anno 1790

Ik verliet de stad en ging in mijn eentje langs de oever stroomafwaarts om het schip dat ik verwachtte tegemoet te gaan, zonder te weten wanneer het zou komen.

Ik bereikte de oude aanlegsteiger, een onverklaarbaar bouwsel op die plek aangezien de stad en haar haven altijd hebben gelegen waar ze liggen, een kwart mijl stroomopwaarts.

Tussen de palen deint de massa rivierwater die er binnenstroomt.

Op de kleine golf en de draaikolken die geen uitweg vonden dreef een dode aap, nog intact en onaangetast, punctueel heen en weer. Het water, aan de rand van het bos, had altijd genood tot de reis die hij nooit gemaakt had toen hij nog een levende en geen levenloze aap was. Het water wilde hem meevoeren en voerde hem mee, maar de palen van de gammele steiger hielden hem tegen en daar bevond hij zich, op het punt om te vertrekken en nee. En daar bevonden wij ons.

Daar bevonden wij ons, op het punt om te vertrekken en nee.

Hoe kalm de natuur van deze streek ook is, ik hoedde me ervoor, want ze is kinderlijk en in staat me te bekoren, en in mijn halfslaap bracht ze me op onverwachte, verraderlijke gedachten van het soort dat geen tevredenheid en een tijdlang geen rust geeft.

Door haar zou ik mezelf wellicht tegenkomen in dingen buiten mij, waarin ik me, als ik erin berustte, kon herkennen.

Dergelijke overpeinzingen hield ik voor me, uitgesloten als ze waren van de gesprekken met de gouverneur en met alle anderen, aangezien ik niet of nauwelijks beschikte over het talent om vriendschap te sluiten met iemand bij wie ik mijn hart kon luchten. Het wachten – en de ergernis – was een alleenspraak waar ik niemand deelgenoot van maakte. Dat werd die middag tegen me gezegd door Ventura Prieto, die soms vrijpostig kon zijn, en die me aanklampte omdat hij toevallig daar was en absoluut niet omdat hij me zocht. Hij merkte op dat ik, in dit vlakke land, in een put leek te zitten. Tegen mij zei hij dat één keer, maar tegen anderen meerdere malen, zonder zich te bekommeren om wat iedereen wist: dat ik een vechthaan was of op zijn minst baas van een hanenkampplaats.

Hij verscheen juist toen de aap mijn aandacht opeiste en ik atendeerde hem erop, om hem af te leiden en te voorkomen dat hij zou vragen waarop ik daar stond te wachten. Ventura Prieto, die mijn mindere was, aarzelde een ogenblik, alsof hij zocht naar een middel om mij te overbluffen inzake rariteiten of ontdekkingen. Daarna vertelde hij me over een van zijn zogenaamde onderzoeken waarvan ik niet weet of ze dat waren maar die, omdat ze vermoedelijk als vergelijking bedoeld waren, me verwarden en in mijn hoofd bleven hangen, wat onverdraaglijk kon zijn.

Hij zei dat er in deze zelfde rivier een vis is waar het water niet van houdt en dat hij, die vis, zijn hele leven moet doorbrengen in dat deinende water, net als de aap; maar nog afmattender, want hij leeft en moet onophoudelijk vechten tegen de vloeibare stroom die hem op de wal wil werpen. Ventura Prieto zei dat die lijdzame vissen, die misschien ondanks zichzelf zo gehecht zijn aan het element dat hen afwijst, vrijwel al hun energie moeten

besteden aan het gevecht om daar te blijven, en hoewel ze altijd het gevaar lopen uit de boezem van de rivier te worden geworpen, zozeer dat ze nooit in het midden van de stroom maar aan de oevers worden aangetroffen, leven ze lang, langer dan wat normaal is voor vissen. Ze bezwijken alleen, zei hij nog, als de inspanning zoveel van ze vergt dat ze geen voedsel meer kunnen bemachtigen.

Ik had dit verhaal, dat ik niet geloofde, met ziekelijke nieuwsgierigheid gevolgd. Terwijl ik het overdacht, kwamen de vis en ikzelf tegelijk in mijn gedachten en dat maakte me achterdochtig. Daarom stelde ik Ventura Prieto voor terug te gaan en hield ik mijn opvattingen voor me.

Ik probeerde me te concentreren op de reden van mijn wandeling, op het feit dat ik een schip verwachtte, en als er een schip aankwam zou het een boodschap kunnen meebrengen van Marta en van de kinderen, ook al kwamen zij en de kinderen niet, en zouden ze nooit komen.

Ik kan medelijden hebben met mezelf, zonder daar zinloos in te zwelgen – als het niet gaat om de angst me te schamen tegenover anderen, maar om de maat te overschrijden die ik mezelf al ruim toesta. Dat ik gepassioneerd van aard ben geef ik toe, maar bedachte of gezochte prikkels mag ik me in geen geval veroorloven. Er geldt geen enkel excuus voor het in de wind slaan van de waarschuwing die ons instinct ons geeft.

Ik werd voortgedreven door de zon die, bevrijd van wolken na ettelijke dagen zonder onweer, fel wit was gaan schijnen en op die plek zijn kleurloosheid, zijn onafgebroken gloeiende glans vermengde met het ongerepte zand dat visioenen oproept. Ik kon een poema zien en menen dat hij statisch en ongevaarlijk was, als een decoratie, heel vlak, zonder details, alsof hij geen klauwen en tanden had, alsof de welvingen van zijn lijf geen elastische spanning voor de sprong verrieden, maar gezeglijkheid en een zich willig neigen naar een strelende hand. Door deze poema, die ik niet zag, dacht ik na over spelletjes die gevaarlijk zijn of kunnen zijn, niet op het moment waarop ze gespeeld worden, maar daarvoor of daarna.

Ik zocht de belommerde beschutting bij de beek maar moest stil blijven staan tussen de eerste bomen, want er naderden stem-

men van vrouwen die vrij en argeloos babbelden en nog opgewonden waren van het genot van het baden.

Niettemin ging ik het bos in en, beschermd door de vegetatie, zag ik een ogenblik, recht voor me, naakte bruine en donker-goudkleurige lijven en, van opzij gezien, nog een lichaam waarvan de gelaatstrekken verborgen bleven en alleen de nek en het hoog opgestoken haar konden worden onderscheiden, zodat ik niet wist of het blank of gekleurd was. Ik wilde niet blijven kijken want ik raakte opgewonden en het kon een mulattin zijn en naar mulattinnen hoorde ik niet te kijken om niet van hen te dromen en niet in hun ban te raken en mezelf ten val te brengen.

Ik sloeg op de vlucht. Maar het was duidelijk dat ze me hadden opgemerkt en toen dat tot me doordrong lukte het me niet precies vast te stellen of er te midden van het lawaai achter mijn rug ook vrolijkheid te horen was.

Mijn voetstappen werden krachtiger want iets waarschuwde me dat ik gevolgd werd. Een man kon het niet zijn, want mannen houden geen toezicht op het baden van vrouwen; wel een Indiaanse of een mulattin, vanwege de snelheid waarmee ze zich voortbewoog naast het pad, waar struikgewas groeit en boomstammen in de weg staan.

Ze haalde me bijna in en uit haar haast maakte ik op dat ze mijn gezicht wilde zien, me wilde identificeren, dat dit het bevel van haar meesteres moest zijn; en toen bleek dat ze blank was. Ik had spijt van mijn aftocht, van het feit dat ik nauwelijks naar haar had gekeken en nu niet wist wie ze was. Ik moest me omdraaien en het hoofd bieden aan wat dan ook: haar ontmaskeren en mezelf ontmaskeren.

Dat was niet mogelijk.

Het enige wat ik kon doen was de drift die mijn ontgoocheling had gewekt op de spionne afreageren.

Met een plotselinge draai naar links drong ik het bos in en zij was zo verbluft dat ze er niet in slaagde op de vlucht te slaan. Zo naakt als ze was pakte ik haar bij haar nek, smoorde haar kreet en sloeg haar om haar oren totdat het zweet van mijn handen was opgedroogd. Daarna gaf ik haar een duw zodat ze op de grond viel. Ze dook ineen met haar rug naar me toe. Ik gaf een trap tegen haar achterste en vertrok.

Mijn woede nam af en maakte plaats voor bitter zelfverwijt: karakter! Mijn karakter! Haha!

Mijn hand kan de wang van een vrouw aanraken, maar ikzelf zal de klap blijven voelen omdat ik mijn waardigheid heb geschonden.

Zelfs als dit niet zo was, zelfs als het ging om een moment van onbeschaamde ontredde-ning, wist ik dat er voor mij geen rechtvaardiging bestond omdat ik me had overgegeven aan de woede en aan het onderdrukken in de ander van wat ik er zelf in had gewekt.

3

Het was opnieuw de siëstatijd die mijn bed verlokkelijk, maar ook gevaarlijk maakte; die tijd wilde ik, althans op die dag, zo kort na het bad van de vrouwen, niet opnieuw buiten de stad doorbrengen.

Het was siëstatijd, en die afschuwelijke kerel kwam op me af in de verlaten straat, als een zonnemeteoor die door onfeilbare krachten te midden van alle stervelingen juist op mij was gericht.

Hij pakte me bij mijn kraag en ik trachtte hem tegen te houden met een krachtig uitgesproken 'Mijnheer!' Hij luisterde niet en begon me zonder respijt uit te maken voor 'verleider van eezame vrouwen' en 'smerige, laffe gluurder'. Terwijl ik verward en verontwaardigd probeerde me uit zijn greep te bevrijden en het tot me doordrong dat het de echtgenoot betrof en dat ik daardoor wist wie zij was, schreeuwde hij: 'Ik eis een duel!', ging ervandoor en liet me daar achter. Daar liet hij me achter, me misleidend en in bedwang houdend met de belofte van een toekomstige afrekening, want hij had gezegd dat er geduëlleerd zou worden, terwijl ik hem wilde volgen en door elkaar rammelen.

Maar dat duel kwam er niet. In de hele straat was niets anders te bekennen dan een loopse teef en haar vierpotige minnaars; bijgevolg zou geen enkele getuige van hem eisen dat hij zijn woord

hield; waarschijnlijk was zijn explosieve aankondiging voldoende om hem de lust me te mishandelen te ontnemen. En ik kon mezelf grotere tekortkomingen verwijten.

Niettemin nam ik me heilig voor dat dit de laatste zou zijn. Ik zei bij mezelf dat ik zijn gedrag alleen kon verdragen omdat ik begrip had voor de reden van zijn uitbarsting, wetende dat ik schuldig was. Alleen, zo voerde ik aan, had hij me niet moeten uitschelden. ‘Smerige gluurder’ is een uitdrukking die je hoort en niet vergeet.

Mocht het zo zijn dat het aangekondigde duel nooit plaatsvond, kon ik daar dan uit afleiden dat zelfs het meest brute individu in staat is zich te matigen wat betreft de genoegdoening voor een belediging? Moest ik misschien geloven dat de man die met weinig enthousiasme zijn vrouw verdedigt, niet zozeer bang is maar beperkt wordt door geheime redenen die hem verbieden zich te veel met haar bezig te houden? Een verborgen haat, een vage afkeer, een vergane liefde, al is dat voor niemand duidelijk, zelfs niet voor hem?

De gouverneur verwees een onbegrijpelijke zaak naar mij. Nauwelijks had ik het verzoek ontvangen, of ik willigde het in. Ik wenste me niet af te vragen of hij, de gouverneur, wel of niet gemachtigd was een gevangene die veroordeeld was voor moord uit de cel te halen en naar mijn kantoor te sturen met alleen een oppasser naast zich om mij 'de zaak uit te leggen', om te zien 'hoe en op welke manier de tenlastelegging kon worden opgeheven'. Er werd me opgedragen naar hem te luisteren en te doen voorkomen dat ik niet wist hoe hij bij mij terecht was gekomen noch op voordracht van welke hooggeplaatste persoon of van diens plannen. Ik moest mijn kalmte bewaren, mijn post behouden, juist om me ervan te kunnen ontdoen, van mijn post.

Ik moest de gevangene verhoren, wat me al binnen enkele ogenblikken onmogelijk voorkwam, aangezien het niet mogelijk is iemand te verhoren die niet spreekt. Hij was ontoegankelijk, niet op een stugge maar op een afwezige manier en hij zweeg over de kern van de zaak, dat wil zeggen, over het hoe en wat van zijn misdaad.

De oppasser, achter de rug van de gevangene, maakte me er zeer beleefd op attent dat we een huilbui of ik weet niet wat voor hartverscheurende sentimentele crisis moesten vrezen.

Hij was dus geen gevaarlijk individu, maar een gebroken man.

Om me de scène te besparen die ik wellicht zelf zou hebben uitgelokt door mijn onomwonden manier van ondervragen en door de ergernis die me al snel overviel, liet ik hem alleen met de oppasser, die hem eerder leek te zien als iemand die beschermd dan bewaakt moest worden.

Tijdens die pauze, waarin ik hoopte mijn humeur op te krikken, ging ik naar het vertrek waar Ventura Prieto zat te werken. Ik vertelde hem de zaak van de zwijgende man die ik in mijn kantoor had achtergelaten.

Daar hoefde ik geen spijt van te hebben, want zonder een spoor van minachting, met de opmerking ‘Op die manier lukt het niet’, vroeg Ventura Prieto toestemming met de man te praten en mij te helpen.

Dankzij de glimlach als van een vriend, wat hij heel goed had kunnen zijn, zo weinig leek hij op wat men gewoonlijk aanziet voor een ambtenaar, slaagde Ventura Prieto erin die gesloten man zijn ziel heel even voor hem te laten openen.

Met neergeslagen blik en een door grote droefenis verstikte stem, zei die ooit knappe, maar voortijdig verflenste jongeman: ‘Ik was een verstokte roker. Op een nacht ontdekte ik tot mijn ontsteltenis dat er een vlies van een vleermuis aan me was gegroeid...’

Hij onderbrak zichzelf.

Met die korte verklaring verontrustte hij ons dermate dat we niet wilden dat hij opnieuw in zwijgen verviel. Dat deed hij niet. Hij had gemerkt dat zijn woorden niet helemaal overeenstemden met zijn gedachten en probeerde die, door ze mentaal de revue te laten passeren, beter te coördineren. Na een hele tijd begon hij opnieuw met zijn uiteenzetting.

‘Ik was een verstokte roker. Op een nacht viel ik in slaap met een sigaar in mijn mond. Ik werd wakker met de angst om wak-

ker te worden. Het leek alsof ik het al wist: er was een vleugel van een vleermuis aan me gegroeid. Vervuld van afschuw ging ik in de duisternis op zoek naar mijn grootste mes en hakte hem af. Bij daglicht was het een vrouw met een donkere huid die op de grond lag en tegen wie ik zei dat ik van haar hield. Ze namen me gevangen.'

Verder zei hij niets.

We respecteerden zijn stilzwijgen.

Met een blik beduidde ik de oppasser dat hij hem terug kon brengen.

Ook Ventura Prieto zei dat ik een manier moest vinden om hem te redden.

Hij betreurde het dat hij het neergestoken lichaam van de vrouw met de donkere huid niet had gezien. Hij wilde weten waar de jongeman haar had verwond.